

WSPOMNIENIE O PROFESORZE ADAMIE ŁOMNICKIM (1935–2021)

ZBIGNIEW
GŁOWACIŃSKI

1 | Profesor Adam Łomnicki
w Bolechowicach, 2016 r.
fot. Michał Woyciechowski



W dniu 15 grudnia 2021 roku w wieku 86 lat zmarł w Krakowie profesor dr hab. Adam Łomnicki, jeden z najwybitniejszych polskich ekologów i biologów ewolucyjnych naszych czasów, pracownik Zakładu (dziś Instytutu) Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, później Instytutu Biologii Środowiskowej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Instytutu Biologii Ssaków PAN w Białowieży. Od wielu lat członek rzeczywisty PAN, członek PAU oraz dwóch prestiżowych zagranicznych instytucji naukowych – Akademia Europaea i American Society of Naturalists, był też członkiem Rady Redakcyjnej amerykańskiego czasopisma „Evolutionary Ecology Research” i niektórych krajowych wydawnictw naukowych.

Adam Krzysztof Łomnicki urodził się 28 czerwca 1935 roku w Warszawie, w rodzinie inteligentnej. Ojciec, Zbigniew, był uznawanym matematykiem „szkoły lwowskiej”, żołnierz II Korpusu Wojsk Polskich na Zachodzie, w kraju i potem w Anglii, gdzie osiadł po wojnie. Adam (byliśmy od początku naszej znajomości na ty) pierwsze lata życia spędził z w Sokołowie Małopolskim, a od 1947 roku cała rodzina zamieszkała w Zakopanem. Studia rozpoczął w 1952 roku na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ. Ukończył je w roku 1957, broniąc pracy magisterskiej w Zakładzie Zoopsychologii i Etologii UJ, wykonanej pod kierunkiem profesora Romana Wojtusiaka. Tuż po studiach znalazł zatrudnienie w Tatrzańskim Parku Narodowym w Zakopanem, a następnie w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, mającym swą siedzibę przy ul. Ariańskiej 1.

Odszedł człowiek nietuzinkowy, prawdziwy uczyony-teoretyk i myśliciel, czołowy badacz zagadnień w zakresie teorii ewolucji, jak i biologicznych teorii niższego rzędu pozostających w relacji z nadrzędną teorią darwinowską. Zajmował się między innymi zagadnieniami samoregulacji populacji, wcześniej uważanej za sprzeczną z darwinowską teorią ewolucji. W swych badaniach (m.in. na stulbiach) podejmował zagadnienia modyfikacji teorii ewolucji – teorii doboru grupowego ogłoszonej przez V.C. Wynne’a-Edwardsa, jak też teorii doboru krewniaczego, sformułowanej przez W. D. Hamiltona (np. Łomnicki 1987). Adam stale przypominał, że ewolucja nie ogranicza się do wyjaśnienia pochodzenia gatunków, ale tłumaczy też inne zjawiska biologiczne, łącznie z pochodzeniem życia; nie jest procesem celowym i cokolwiek przewidywalnym, lecz losowym. Twierdził, że należy oddzielać sprawy wiary od nauki, w tym od teorii ewolucji, która absolutnie – jak to określał – nie skłania do opuszczenia jakiegokolwiek kościoła.

W profilu badawczym profesora Łomnickiego wiele miejsca zajmowały też takie zagadnienia, jak dynamika liczebności populacji, zmienność wewnątrzpopulacyjna, poziomy doboru naturalnego oraz eksperymenty na populacjach laboratoryjnych, m.in. na populacjach *Tribolium*. Znał dobrze problemy ochrony przyrody. Duże znaczenie przywiązywał do modelowania procesów przyrodniczych i stosowania matematyki w badaniach biologicznych. Przy swym ulubionym dziale biologii pozostawał przez całe życie, stając się trudnym do dośnięcia mistrzem.

2 | Dr Adam Łomnicki wypalający relaksową fajkę podczas eksperymentu terenowego na ślimakach w Puszczy Niepołomickiej, w Ispinie (IBP, lata 1967–1968). Zwraca też uwagę, historyczna już, błotnista droga leśna, z Ispiny do Chobotu, przecinająca kompleks leśny Grobla, która wkrótce potem została przebudowana na szosę asfaltową, na której co roku pod kołami pojazdów giną masowo płazy i inne zwierzęta Puszczy
fot. Zbigniew Głowaciński



Profesor Łomnicki na początku swej kariery naukowej odbył kilka ważnych dla swego rozwoju wyjazdów i staży zagranicznych, kolejno w Anglii (Oxford U. 1959, Cambridge U. 1976/77) i Stanach Zjednoczonych (University of Michigan 1964/65). Poznał tam bliżej światowe trendy panujące w dziedzinie nauk biologicznych, jak też zachodnie wzorce uprawiania nauki, do których był mocno przekonany i które zalecał w swoim otoczeniu.

Przywiózł też swoje nowe pomysły na publikacje, dotyczące m.in. zagadnień ochroniarskich (np. Łomnicki 1971). Podczas pierwszego, trzymiesięcznego pobytu w Wielkiej Brytanii na Oxfordzie (1959) jako wolontariusz zdobywał wiedzę i doświadczenia w Bureau of Animal Population, którego dyrektorem był Charles Elton – jeden z głównych twórców współczesnej ekologii i zarazem pionierski badacz w zakresie ekologii inwazji zwierząt i roślin, autor słynnej monografii na ten temat, wydanej także w Polsce (Elton 1958, 1967). Od Eltona przywiózł koncepcję swej pracy doktorskiej, którą zrealizował i obronił w 1961 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim. Na tej uczelni uzyskał później habilitację (1970) i tytuł profesora (1981).

Będąc w pełni swej aktywności zawodowej, w latach 1979–1980, podjął Adam współpracę z uniwersytetem w Oslo, w Norwegii, a w 1983 roku jako *visiting professor* przez sześć miesięcy przebywał najpierw w College Nordfield w Stanach Zjednoczonych, a później, w 1989/90, pół roku na Uniwersytecie w Lund, w Szwecji. W mię-

dzyczasie w Stanach Zjednoczonych wydał dzieło swego życia, które sam uznał za swoje *opus magnum* (Łomnicki 1988), a które znalazło niezwykle szeroki oddźwięk w kręgu biologów, nie tylko ewolucyjnych. Kontakty z Uniwersytetem w Oslo zaowocowały wspólną publikacją Adama z czołowym norweskim ekologiem ewolucyjnym – Nilsem Chr. Stensethem. Wysoko impaktowe publikacje mocno ugruntowały pozycję naukową Adama w świecie biologów ewolucyjnych, zdominowanym w szczególności przez Anglosasów. Wśród jego krajowych publikacji naukowych wybija się książka naukowa „Zarys mechanizmów ewolucji” – dzieło (w kolejnym, uzupełnionym wydaniu) siedmiu autorów krakowskich, wydane pod redakcją Haliny Krzanowskiej i Adama Łomnickiego (1995). Publikacja ta, zapoczątkowana wcześniej przez profesora Henryka Szarskiego (1976), stała się nowoczesnym podręcznikiem akademickim wielce użytecznym zarówno dla studentów, jak i zawodowych biologów. Adam był też jednym z trzech autorów podręcznika wprowadzającego do genetyki populacji (Krzanowska, Łomnicki, Rafiński 1982). W ostatnich latach ukazała się kolejna, tym razem samodzielnie napisana, książka naukowa Adama, wydana (we wznowionym nakładzie) w języku polskim (Łomnicki 2013), będąca zwięzłą prezentacją współczesnej wiedzy o ekologii ewolucyjnej, opartą na wykładach prowadzonych przez Autora na Uniwersytecie Jagiellońskim.

W bogatej bibliografii Adama co najmniej kilkanaście pozycji naukowych, artykułów i monografii, opublikowanych zo-

stało w światowych wydawnictwach z wysokiej i najwyższej „półki”, jak też liczne artykuły przeglądowe i polemiczne z zakresu nauk biologicznych bądź dotyczących szeroko pojętej nauki. Aktywnie uczestniczył w debatach i sporach naukowych, wnosząc niekiedy śmiałe pomysły reformatorskie w nauce i nauczaniu, często dość radykalne. Miał talent i wiedzę pozwalającą podejmować trudne tematy. Zapewne wiele osób starszego pokolenia pamięta słynne dyskusje biologów prowadzone na łamach „Wiadomości Ekologicznych” (1978), wywołane postawionym przez Adama Łomnickiego metodologicznym pytaniem: holizm czy redukcjonizm w badaniach biologicznych, czy realnie istnieją zespoły/superorganizmy? Z dużym zaangażowaniem występował w sprawach podniesienia poziomu nauki polskiej, konfrontując jej stan z krajami wiodącymi w naukach biologicznych, jak zwłaszcza Stany Zjednoczone, czy też kraje zachodnioeuropejskie i nordyckie. Odrzucał pogląd, jakoby wysoka jakość badań wynikała z wysokiego poziomu moralnego uczonych, któremu miałyby służyć kodeks etyczny, sugerowany w niektórych gremiach naukowców (Łomnicki 1995 a). Uznawał, co zresztą zostało z czasem wprowadzone w życie, że w ocenie ludzi nauki wystarczą nawet proste zabiegi socjotechniczne w rodzaju uzależnienia promocji uczonych od siły przebiccia (*impact factor*) pism, w których publikują swoje prace.

Adam był znakomitym statystykiem. W dawnej siedzibie Zakładu Ochrony Przyrody na Ariańskiej 1 i Lubicz 46 z własnej inicjatywy organizował i pro-

wadził kursy statystyki dla pracowników, a wkrótce potem wydał podręcznik statystyki dla przyrodników, później wielokrotnie uzupełniany i wznawiany (Łomnicki np. 1999 i dalsze lata). W Zakładzie Ochrony Przyrody uczył też korzystania z pierwszych komputerów i jednego z pierwszych języków maszyn cyfrowych, jakim był FORTRAN. Z niemałą satysfakcją, pod okiem Adama i jego asystentki – mgr fizyki Heleny Warkowskiej, rozpisywaliśmy rutyny i subrutyny, które wprowadzone wraz z całym programem do potężnego komputera HONEYWELL dostarczały nam oczekiwane wydruki. W latach 70., za kadencji Pani Profesor Kornasiowej, był też Adam głównym organizatorem cotygodniowych otwartych zebrań ekologicznych, słynnych integracyjnych seminariów, które były prowadzone na przemian w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN i w Zakładzie Ekologii UJ.

W tych niepełnych wspomnieniach o Adamie Łomnickim przytaczam wydarzenia głównie z dwóch pierwszych dekad, czyli początków jego pracy w ZOP PAN, będących dla nowych generacji biologów już odległą historią. Zapewne wkrótce uniwersyteccy koledzy i współpracownicy Profesora dopiszą więcej do tego życiorysu, zwłaszcza że po przejściu Profesora w 1977 roku na Uniwersytet zaktywizował on swoją działalność w zakresie dydaktyki i organizacji życia naukowego. Objął też nowe i niełatwe funkcje dyrektorskie w Instytucie Nauk o Środowisku UJ i Instytucie Biologii Ssaków PAN w Białowieży. Kontynuował i podejmował nowe funkcje w wewnętrznych strukturach PAN; był m.in. przewod-

3 | Dr Adam Łomnicki (po lewej) na wycieczce w Tatrach, oprowadzający wraz z Panią docent Anną Medwecką-Kornaś (fotografuje krokusy w Dolinie Chochołowskiej) wizytującego Zakład Ochrony Przyrody PAN biologa ewolucyjnego i ornitologa dr Martina Moynihana (stojący po prawej), dyrektora Smithsonian Tropical Research Institute w Panamie (koniec lat 60.).
fot. Zbigniew Głowaciński



niczącym Komitetu Ekologii PAN (1987–1990), Komitetu Biologii Ewolucyjnej PAN (1990–2007), a od roku 2000 niemal do końca życia – przewodniczył Radzie Naukowej Instytutu Ochrony Przyrody PAN. Znał Instytut „od podszewki”, także jego rolę w nauce i ochronie przyrody, do końca był dla Instytutu intelektualnym i moralnym wsparciem.

Gdy Adam podejmował swoją pierwszą pracę, ZOP PAN był niewielką jeszcze placówką naukową, utworzoną wkrótce po wojnie i kierowaną w początkowych la-

tach przez profesora Władysława Szafera – botanika, niewątpliwie wielką postacią w środowisku akademickim Krakowa. Placówka była niewielka (jakkolwiek podlegały jej 4 ekspozytury/oddziały w akademickich miastach Polski, Stacja Naukowa i Alpinarium w Zakopanem), ale wyróżniała się jakże prominentną obsadą. Oprócz profesora W. Szafera można tu wymienić m.in. takie profesorskie sławy, jak: Walery Goetel (geolog, etatowo także AGH), Mieczysław Klimaszewski (geograf, UJ), Bronisław Ferens (ornitolog, UJ), Stefan Myczkowski (leśnik, WSR, dziś

4 | Dr Adam Łomnicki podczas wycieczki w Tatrach w towarzystwie doc. Anny Medweckiej-Kornaś i wizytującego Zakład Ochrony Przyrody PAN dr Martina Moynihana (lata 60.).
fot. Zbigniew Głowaciński



Uniwersytet Rolniczy), Jerzy Fabijanowski (leśnik, WSR), a także dr Antoninę Leńkowską – zoolog, autorkę słynnej książki „Oskalpowana Ziemia”. Według przekazów starszych pracowników Zakładu, Adam był faworytem profesora Szafera, który widział w nim perspektywicznego zoologa pracującego na rzecz ochrony fauny. Adam wybrał jednak teoretyczny, intelektualnie bardziej ambitny, kierunek badań, ale też nigdy nie wyrzekał się zaangażowania w ochronę przyrody, którą uważał za swoją ważną powinność zawodową i którą zawsze przywoływał w swoim *curriculum vitae*. Będąc pracownikiem Zakładu Ochrony Przyrody PAN pierwsze badania naukowe przeprowadził w Tatrzańskim PN, opisując na podstawie poroży kozice tatrzańskie, a nie-

co później opisał rozmieszczenie i strukturę liczebną pajęczaków w Tatrach polskich. Obie prace (Łomnicki 1961, 1963) zostały opublikowane w czołowych polskich wydawnictwach naukowych. Co ciekawe, zwłaszcza ta pierwsza publikacja, zdawałoby się najprostsza i ginąca w zbiorze jego późniejszych finezyjnych opracowań, dostarczyła Adamowi sporo satysfakcji. Wymieniał ją w dokumentacjach personalnych wśród tych ważniejszych – prawdopodobnie z sentymentu.

W latach 60. kierownictwo Zakładu objęła docent Anna Medwecka-Kornaś, dokonując bardzo odważnego i udanego przeorientowania Zakładu OP PAN w interdyscyplinarny zespół, w większo-

ści młodych pracowników, wprowadzając go w nurt wielkiego Międzynarodowego Programu Biologicznego (IBP – International Biological Programme), skierowanego głównie na badania produktywności, dynamiki i funkcjonowania ekosystemów. W zespole tym Adam Łomnicki był niewątpliwie najbardziej znaczącym wsparciem intelektualnym dla pani Kornasiowej, której powierzono koordynowanie prac związanych z IBP na terenie całej południowej Polski. Jednocześnie Adam, odstępując nieco od klasycznych zagadnień faunistyczno-ochroniarskich, był już mocno zaangażowany w ekologię populacyjną i modelowanie. W tym to czasie, nieoczekiwanie (dla ekologów łowieckich), opracował, jakby dla treningu, własny model optymalizacyjny odłowu saren, oparty na materiale z Puszczy Niepołomickiej (Łomnicki 1975b). W tamtych latach (60.–80.) Puszcza była swego rodzaju poligonem badawczym krakowskiego ośrodka naukowego. W ramach IBP powstało w Zakładzie wiele innych wartościowych publikacji, w tym, na zakończenie Programu, opracowany został jeden z pierwszych w świecie ilościowych „modeli” przepływu energii przez ekosystem lasu liściastego, na przykładzie lasu grądowego Puszczy Niepołomickiej. Jednym z głównych wykonawców tego zadania był Adam (Medwecka-Kornaś, Łomnicki, Bandoła-Ciołczyk 1974). Później badania te, w znacznym poszerzeniu o problematykę skażeń środowiskowych, przejął zespół biologów UJ, kierowany przez profesora Władysława Grodzińskiego. W wyniku tych prac powstało efektowne dzieło monograficzne opublikowane

w Wydawnictwie Springera (Grodziński, Weiner, Maycock 1984), z udziałem autorskim przedstawicieli różnych uczelni i instytutów ośrodka krakowskiego. Lata 60.–70. XX wieku to eksplozja ekologii w świecie. Słuszna wydaje się opinia, że tematyka IBP, jak na tamte czasy, „była ze wszech miar nowatorska” (np. Weiner 2020), wywołująca w zespołach wiele entuzjazmu badawczego. Można też dodać, że ZOP PAN, uczestnicząc w tym programie, w znacznym stopniu wprowadził ekologię do krajowej ochrony przyrody,

Można by zarzucić Adamowi, że jego zaangażowanie w ochronę przyrody było zbyt mało widoczne, a ochrona przyrody w jego życiorysie zbyt daleko zepchnięta gdzieś na pobocze jego podstawowej twórczości. Faktycznie, Adam zachowywał pewien dystans do publicznych działań ochroniarskich, nie był osobą wojującą w typie aktywnego ochroniarza-działacza. W tej roli czuł się raczej słabo i niepewnie. Opublikował natomiast kilkanaście lub nieco więcej artykułów wprost o tematyce ochroniarskiej, w tym co najmniej jeden za granicą (np. Łomnicki 1971). Napisał też bardzo interesujący artykuł dotyczący metapopulacji i ochrony gatunków w pojęciu metapopulacji (Łomnicki 2000). Podejmując w Zakładzie redaktora naczelnego „Biological Conservation” – Duffeya – pozyskał go do przygotowania na łamach polskiego rocznika „Ochrona Przyrody” metodycznie ważnej publikacji na temat zarządzania rezerwatami przyrody Wielkiej Brytanii (Duffey 1973). Działalność ochroniarska Adama Łomnickiego sprowadzała się też do organizacji w Zakładzie (niekiedy

5 | Na moście wiślanym w Ispinie: dr Adam Łomnicki w drodze do powierzchni badawczych w Puszczy Niepołomickiej, w towarzystwie mgr botaniki Julity Banasik i dr Williamsona – amerykańskiego ornitologa-ekologa (po prawej w głębi)
fot. Zbigniew Głowaciński



wspólnie z botanikami z sąsiedztwa) seminariów w ramach Studiów Doktoranckich PAN dotyczących m.in. szeroko pojętej ochrony przyrody.

Adam był biologiem racjonalistą, usposobionym filozoficznie, który, zwłaszcza pod koniec życia, zadawał sobie i rozmówcom egzystencjalne pytania, jak np. dlaczego się starzejemy, dlaczego umieramy, dlaczego mężczyźni dożywają długich lat, skoro w późnym wieku są już reprodukcyjnie nieużyteczni. Często w swoim stylu odpowiadał sam sobie z humorem, jak np. na ostatnie z tych pytań (Łomnicki 1975a, s. 221): *Przypuszcza się, że w paleolicie, gdy nieznanne było pismo, służyli oni [starzy mężczyźni – ZG] do przechowywania ważnych informacji o tym, co zdarzyło się w ciągu ich życia, informacji mogących*

zwiększyć dostosowanie ich potomstwa. Stąd przekonanie, że dla zdobycia wiedzy wystarczy wysłuchać wykładu starego profesora. Nie wystarczy, trzeba także czytać. Taki był Adam.

Był przy tym człowiekiem o wysokiej kulturze, koleżeński, bez wyniosłości i bardzo życzliwy, tak względem studentów, jak i współpracowników. Nie szczędził swego czasu, aby komuś coś wytłumaczyć czy doradzić. Zawsze można było liczyć na jego życzliwe porady i fachową pomoc.

Za wybitne osiągnięcia naukowe i dydaktyczne odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Do końca życia Adam utrzymywał żywe kontakty z dawnym i późniejszym Instytutem, będąc wszędzie osobą bardzo

szanowaną i darzoną sympatią. Jednak ciężko znosił starość, zwłaszcza po śmierci żony Rity. Pochowany został obok niej na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Pozostaniesz Adamie w swoich wielkich dziełach naukowych, a także w naszej nieodżałowanej pamięci.

Zbigniew Głowaciński

zbiglow@poczta.onet.pl

Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk
al. Adama Mickiewicza 33, 31-120 Kraków

LITERATURA

Duffey E. 1973. Wildlife management of nature reserves in Britain. *Ochrona Przyrody* 38: 9–39.

Elton Ch. 1958. The ecology of invasions by animals and plants. Methuen & Co Ltd. London.

Elton Ch. S. 1967. Ekologia inwazji zwierząt i roślin. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.

Grodziński W., Weiner J., Maycock P.F. (red.) 1984. Forest ecosystems in industrial regions. *Ecological Studies* 49: 1–277.

Krzanowska H., Łomnicki A. (red.) 1995. Zarys mechanizmów ewolucji. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Krzanowska H., Łomnicki A., Rafiński J. 1982. Wprowadzenie do genetyki populacji. PWN, Warszawa.

Łomnicki A. 1961. Opisy czterech kozic *Rupicapra rupicapra* (Linnaeus, 1758) padłych w Tatrach polskich w latach 1959–61. *Acta Theriologica* 5 (19): 275–285.

Łomnicki A. 1963. The distribution and abundance of groundsurface – inhabiting arthropods above the timber line in the region of Żółta Turnia in the Tatra Mts. *Acta Zoologica Cracoviensia* 8 (4): 183–249.

Łomnicki A. 1971. The management of plant and animal communities in the Tatra Mountains

Grób prof. Adama Łomnickiego:

Cmentarz Rakowicki w Krakowie, miejsce: pas AD, rząd południowy

National Park. W: Duffey E., Watt A.S. (red.). *The Scientific Management of Animal and Plant Communities for Conservation*. Blackwell, Oxford: 544–604.

Łomnicki A. 1975 a. Ekologiczne i behawioralne konsekwencje ewolucji. W: Krzanowska H., Łomnicki A. (red.). *Zarys mechanizmów ewolucji*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa: 202–252.

Łomnicki A. 1975 b. Modelling and optimization of the roe deer productivity. *Polish Ecological Studies* 1: 1378–1420.

Łomnicki A. 1978. Przygody ekologów i ewolucjonistów w krainie superorganizmów. *Wiadomości Ekologiczne* 24: 249–259.

Łomnicki A. 1987. Ekologia, ewolucja, behawior. *Wiadomości Ekologiczne* 33 (4): 343–356.

Łomnicki A. 1988. Population ecology of individuals. *Monographs in Population Biology* 25. Princeton University Press, Princeton, New Jersey: 1–223.

Łomnicki A. 1995 a. Ocena uczonych i nauki: kilka uwag ogólnych. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 3–4: 35–37

Łomnicki A. 1995 b (1999 i dalsze lata). Wprowadzenie do statystyki dla przyrodników. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Łomnicki A. 2000. Teoria metapopulacji i jej różnorodne konsekwencje dla biologii ewolucyjnej, ekologii i ochrony przyrody. *Wiadomości Ekologiczne* 49 (1): 3–26.

Łomnicki A. 2013. Ekologia ewolucyjna. Wyd. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Medwecka-Kornaś A., Łomnicki A., Bandoła-Ciołczyk E. 1974. Energy flow in the oak hornbeam forest (IBP Project „Ispina”). *Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences, Serie des Sciences Biologiques*. Cl. II; 22 (9): 563–567.

Weiner J. 2020. Duch puszczy. W: Morawska-Nowak B. (red.). *Profesor Władysław Grodziński we wspomnieniach*. Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków: 33–41.